

Riktlinjer för arbete med särskilt begåvade elever

Inledning

Riktlinjerna syftar till att stötta och hjälpa lärare i arbetet med att identifiera, bemöta och undervisa särskilt begåvade elever. För att särskilt begåvade elever ska utvecklas och trivas i skolan, måste de uppmärksammas och ges utmaningar utifrån deras styrkor och individuella behov. Utan rätt pedagogik, rätt bemötande och social acceptans, riskerar dessa elever att bli understimulerade och hamna i utanförskap och dåligt mående. För att särskilt begåvade elever ska kunna uppmärksammas krävs det att skolpersonal arbetar kontinuerligt och på varierande sätt för att hitta dem.

Skollagen

I 3 kap 2§ anges skolans skyldighet att individuellt anpassa undervisningen för att utveckla alla elevers lärande oavsett kunskapsnivå.

”Alla barn och elever i samtliga skolformer och i fritidshemmet ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål. Elever som till följd av en funktionsnedsättning har svårt att uppfylla de olika kunskapskrav eller kravnivåer som finns ska ges stöd som syftar till att så långt som möjligt motverka funktionsnedsättningens konsekvenser. Elever som lätt når de kunskapskrav som minst ska uppnås eller de kravnivåer som gäller ska ges ledning och stimulans för att kunna nå längre i sin kunskapsutveckling.”

Vad menas med särskilt begåvad?

Särskild begåvning är ingen diagnos och det finns ingen enhetlig och exakt definition på begreppet. En IK (IQ) på 120-125 brukar räknas som en särskild begåvning, men det finns undantag. Uppskattningsvis har cirka fem procent av befolkningen en särskild begåvning. Siffran är hämtad från Skolverkets stödmaterial, se referens nedan. Särskild intellektuell begåvning, i dagligt tal särskild begåvning, kan förstås som en mycket god förmåga att tänka abstrakt och logiskt ofta kombinerat med ett gott minne och snabbt lärande. Vissa elever med särskild begåvning kan ha ett annorlunda sätt att tänka vilket kan göra det svårt att mäta deras begåvning med konventionella, standardiserade intelligenstest. Begåvningen kan också vara ojämn. En elev kan vara logiskt begåvad och ha svårt med exekutiva funktioner. En elev kan uppvisa ett logiskt tänkande långt före sina klasskamrater och samtidigt uppvisa en känslomässig omognad jämfört med sina klasskamrater.

Särskild begåvning och prestation går inte alltid hand i hand och det är viktigt att kunna skilja på särskilt begåvade och högpresterande elever. Alla högpresterande är inte särskilt begåvade, och alla särskilt begåvade är inte högpresterande.

Det är med stor sannolikhet som många särskilt begåvade elever inte kommer att identifieras och uppmärksammas om man enbart letar efter höga prestationer. Det gäller särskilt de elever som redan fått intrycket att skolan inte är en plats där de kan lära sig saker och utvecklas och där deras begåvning inte reflekteras i deras prestationer.

Högpresterande - betecknar de som presterar goda/mycket goda resultat. Högpresterande elever utgör uppskattningsvis 15–20 procent av populationen.

Särskild begåvning – förmåga – deras förmåga och begåvning skiljer sig från genomsnittligt begåvade personer. En särskild begåvad person kan ha en mycket god förmåga att tänka abstrakt och logiskt ofta kombinerat med ett gott minne och snabbt lärande. Oftast resonerar de snabbare och mer holistiskt, och kopplar samman kunskaper från flera områden. Den kvalitativa skillnaden ger en större djupförståelse, till exempel en lågstadieelev som läser och tillgodogör sig avancerad litteratur eller uppfattar avancerade matematiska samband.

Upptäcka särskild begåvning

Precis som alla barn är olika, är barn med särskild begåvning också olika vilket gör att det blir svårare att upptäcka dem. En del har särskild begåvning inom ett flertal områden. Andra har en specifik begåvning inom något område. Variationen inom gruppen är mycket stor.

Tecken på särskild begåvning:

- Kan utmärka sig genom tidig läs- och skrivutveckling (från 3-4 års ålder).
- Kan utmärka sig genom ovanligt insiktsfulla och kreativa lösningar på exempelvis utmanande uppgifter eller på ämnesspecifika prov.
- Kan utmärka sig i abstrakt tänkande, visa passion för precision, analyserar och ställer djuplodande frågor samt i förmågan att resonera i nyanser och dra lärdom av erfarenheter bortom det uppenbara.
- Kan inom sin begåvningsdomän lära sig nya moment mycket snabbt och kan även prestera högt på diagnostiska prov, högt över en förväntad nivå.
- Kan uppvisa stor uthållighet, självständighet och driv i komplexa projekt, framför allt i sådana som de själva valt inriktningen på.
- Kan uppvisa drag av perfektionism (kan bottna i inre driv men kan även bottna i självkänsla och/eller egna krav av prestera perfekt).
- Kan utmärka sig genom starka känslor, hög grad av rättspatos, provocerande frågor och/eller hög känslighet för sinnesintryck.
- Kan upplevas som problematisk i skolan som stökig, omotiverad och lat.
- Kan uppvisa udda/avvikande svar eller frågor ofta med syftet att försöka stimulera sig själv intellektuellt och omgivningen kan uppleva att eleven är "konstig".
- Kan undvika uppmärksamhet i klassrummet. Detta gör att det kan vara svårt att identifiera särskilt begåvade elever. Skolan behöver uppmärksamma om en elev hamnat i svårigheter eller mår dåligt.
- Kan dölja sin begåvning för att få social acceptans och slippa ensamhet. Vanligare hos flickor än hos pojkar vilket medför att det är svårare att upptäcka flickorna.

Hur kan skolan möta särskilt begåvade elever?

Med samma grad av ansträngning som en mer genomsnittligt begåvad elev, skulle en särskilt begåvad elev kunna uppfylla grundskolans kunskapskrav på väsentligt kortare tid. Många särskilt begåvade elever läser, skriver och räknar redan när de börjar förskoleklass och förstår sedan snabbt och utan ansträngning allt som tas upp. De särskilt begåvade eleverna tillbringar stor del av sin skoltid med att vänta på att klasskamraterna ska bli färdiga. Många av dem ha aldrig upptäckt möjligheten att lära, då de är vana vid att de redan kan det ämne/moment som läraren undervisar i.

Vissa elever med särskild begåvning kan uppleva undervisningen som ointressant och meningslös. En särskilt begåvad elev som länge mött en oförstående omgivning kan ge upp sina försök att bli sedd utifrån sin särskilda begåvning. Många har svårt att genomföra enkla uppgifter och känner obehag av att tvingas göra uppgifter som de sedan länge förstått. Eleven kan då underprestera och upplevas som omotiverad. Lärare kan misstänka att det kan föreligga inlärningssvårigheter eller bristande motivation. Elev kan också tona ner eller "ge upp" och välja att dölja sin begåvning för att inte bli betraktad som annorlunda. De flesta av särskilt begåvade elever styrs av sina egna inre drivkrafter som nyfikenhet, intresse och glädje att diskutera genom att vända och vrida på saker. Prov och betyg stimulerar dem sällan.

Vissa särskilt begåvade elever ägnar sig åt att ifrågasätta idéer, konventionell visdom, auktoriteter och det mesta blir föremål för deras granskning. De kan påtala hur "dumma och ogenomtänkta" lärarens uppgifter är. Det är inte ovanligt att särskilt begåvade elever kan vara utåtagerande och stökiga och beteendet kan blandas ihop med koncentrationssvårigheter. *Omgivningens bemötande avgör i vilken grad eleven kan utveckla självkänsla, tilltro till sig själv och till sina förmågor.* Att vara särskilt begåvad är att vara annorlunda.

Att undervisa

Acceleration och berikning är två grundläggande delar i undervisningen av särskilt begåvade elever. Tillsammans kallas de *pedagogisk differentiering*.

Acceleration innebär att låta eleven lära i sin egen takt. alltså snabbare i årskursens material eller utmana eleven mot högre årskurser. Acceleration innebär inte att elev ska förpassas till självstudier. Särskilt begåvade elever behöver stöttning i lärandet precis som andra elever.

Berikning innebär att eleven får möjlighet till breddning och fördjupning av stoffet, helst utifrån elevens egna intresseområden. Berikning syftar till att utöka det centrala innehållet utifrån elevens behov och intresse. Eleven ska erbjudas att bredda och fördjupa sina kunskaper på olika sätt. Berikning kan innebära acceleration inom ett visst område. Det är viktigt att *pedagogisk differentiering* inte resulterar i mer av samma typ av undervisning utifrån elevens perspektiv. En genomarbetad pedagogisk plan bidrar till att man undviker upprepningar av innehåll, över årskurser och ämnen, vilket kan medföra att särskilt begåvade elever kan tappa motivation. Berikning innebär inte att först klara av klassens uppgifter, utan ersätter dem med mer anpassat material.

Utöver acceleration och berikning finns begreppet coachning. Coachning kan innebära att eleven har kontakt med någon vuxen, i eller utanför skolan, som är kunnig inom de områden som eleven är kunnig och intresserad av. En annan vuxen att diskutera och bolla sina tankar med. Självkänsla, identitet, tillit och tillhörighet är också viktiga områden att utveckla under skolåren, och alla elever ska få goda förutsättningar för utveckling och lärande.

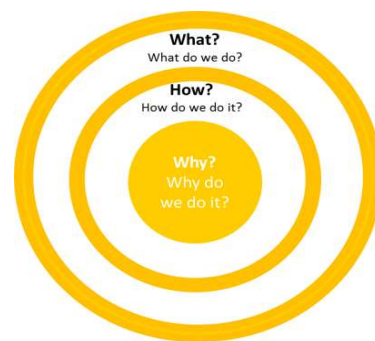
Hur kan vi göra?

För att möta särskilt begåvade elevers behov behöver lärarna/skolan göra:

- Kartläggning av elevs kunskapsnivåer, styrkor/svagheter arbetssätt, intresseområden och hinder.
- Ställa utmanande frågor "utanför boxen" när elevens kunskaper och intresseområden kartläggs. Vårdnadshavare är en god hjälp vid kartläggningen då de kan berätta om barnets utveckling från tidig ålder.

- Se till att eleven utmanas intellektuellt och kunskapsmässigt. Fokusera på lärande snarare än på prestation. Ge möjlighet till meningsfulla diskussioner med andra som förstår deras komplexa resonemang på skolan eller med elever på andra skolor.
- Ge eleven möjligheter att utveckla kunskaper och färdigheter inom studieteknik – som är förutsättningar för att lyckas i högre studier. Förmågor som planera, sortera och prioritera.
- Stöd elevens socioemotionella utveckling och acceptans samt respekt från lärare är helt avgörande. Många behöver också få samarbeta med andra särskilt begåvade elever – få känna sig normala – åtminstone i delar av undervisningen.
- Visa på syftet med undervisningen. Gärna samhällsnyttan. Utgå ifrån "the golden circle", nedan, och besvara "varför" som elev ska eleven lära sig detta.
- Förklara syftet med lektionen/ämnet så elev vet vad hen ska lyssna till ("the golden circle") för ökad motivation/KASAM och samhällsnytta.

Upphovsrätt bild: Simon Sinek

- Utveckla och använda sitt språk, så att det kan bära och förmedla elevens tankar och förmågor. Särskilt begåvade elever kan ha en högre kognitiv mognad än vad deras skolspråk räcker till att uttrycka. Det kan i sin tur påverka deras möjligheter att få den acceleration och berikning i undervisningen som svarar mot deras behov.
- Låt eleven "grotta ner sig" och få upplevelsen att den är klar med området.
- Återkommande ha dialog i arbetslagen kring begåvade elever och diskutera behov av kompetensutveckling och involvera skolans elevhälsoteam.
- Visa nyfikenhet och hög förväntan på elevs specialintresse genom att ställa utmanande frågor, öppna upp och bejaka diskussioner om ovanliga samtalsämnen och ovanliga idéer.
- Uppmuntra elev att visa sina kunskaper på okonventionella sätt och/eller det sätt som passar eleven bäst.
- Ge adekvata anpassningar för eventuella svårigheter (t.ex. kring koncentration)
- Praktisera pedagogisk differentiering genom acceleration och berikning.
- I samråd med hemmet erbjuda en stödperson, tex mentor, som kan hjälpa eleven genom skolsystemet samtidigt som eleven får utvecklas så långt som möjligt. Stödpersonen ansvarar för kontakten med lärarkollegor, skolledning och vårdnadshavare. Stödperson är inte samma som coach.
- Stödperson kan i samarbete med elev oh familj hjälpa till att hitta en coach.
- Ge saklig specifik, detaljerad och konkret feedback istället för mera allmänt beröm som "duktigt" eller "bra".
- Ha täta avstämningar med elev och vårdnadshavare och låt eleven vara delaktig i planering och utvärdering av sitt eget lärande och sin egen insats.

Anpassningar för särskilt begåvade elever kan exempelvis vara:

- Särskilt begåvade elever övar medan de utför uppgiften. De övar inte för att öva.
- Inga repetitiva uppgifter eller flera uppgifter av samma sort.
- Mer komplicerade texter och uppgifter i alla ämnen. Börja med avancerat innehåll, kanske mer än en årskurs och backa om nödvändigt.
- Kompensatoriska hjälpmedel.
- Accelerering i något eller flera ämnen.
- Stödperson/mentor.
- Särskild prövning i ämnen ("tenta av").
- Tid för återhämtning.
- Öva studieteknik.

Ämnesdidaktiskt stödmaterial

Stödmaterial i bild, historia, matematik, moderna språk och svenska finns på Skolverket hemsida. Materialet kan med fördel även användas av andra ämneslärare för inspiration i sitt ämne.

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sarskilt-begavade-elever#h-Uppmarksammaochanpassa>

Underlag för riktlinjerna

Skolverket-stöd i arbetet – Särskilt begåvade elever

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/sarskilt-begavade-elever#h-Uppmarksammaochanpassa>

SKR- satsningar utveckla skola- särskilt begåvade elever

<https://skr.se/download/18.1fae8ed6156b062e29497858/1473239906709/Handlingsplan-sarskilt-begavade-2016.pdf>

Insatser för Norrtäljes kommunala grundskolor läsåret 2021/2022

Alla skolors specialpedagogisk personal utbildas under läsåret i *Riktlinjerna kring särskilt begåvade elever*. Samtliga skolor får ta del av dokumentet. Vid kvalitetsdagarna i juni 2022 görs en kort avstämning kring hur väl implementeringen har gått. Ansvarig: Rektor.

- Varje arbetslag (skola och fritids) har under läsåret satt sig in i riktlinjerna och haft dialoger kring.
 - Hur elever med särskild begåvning upptäcks
 - Skillnad på högpresterande och särskilt begåvad
 - Hur man bör arbeta med elever som är särskilt begåvade och
 - Hur skolan ska kunna utmana elever genom acceleration och berikning.

- Varje arbetslags (skola och fritids) följer vid behov månadsvis upp diskussionen kring särskilt begåvade barn utifrån frågeställningarna nedan.
 - Har ni upptäckt några elever på skolan som kan vara särskilt begåvade, vilka?
 - Hur arbetar vi med de särskilt begåvade barnen?
 - Behöver vi stöd i arbetet med att upptäcka eller undervisa elever med särskilt begåvning?

- Varje lokal elevhälsa har en punkt på dagordningen kring särskilt begåvade barn och kontinuerligt diskutera särskilt begåvade barn utifrån frågeställningarna nedan.
 - Hur upptäcker/identifierar skolan särskilt begåvade barn?
 - Arbetar skolan efter kommunens handlingsplan? Ja, nej, varför?
 - Behöver vi stöd i att upptäcka och undervisa särskilt begåvade barn?
 - Vid behov kan lokala elevhälsan kontaktskolpsykologer som erbjuder stöttning för lokala elevhälsan under 2021-2022.

- Varje lokal elevhälsa har en sakkunnig speciallärare eller specialpedagog. Ansvarig för tillsättande av sakkunnig på varje skola är rektor medans ESU ansvarar för fortbildningens upplägg och genomförande.
 - Läsåret 21/22 specialläraren/specialpedagogen får fortbildning av centrala elevhälsan(skolpsykolog och specialpedagog) vid 3 tillfällen, med uppföljning efter 3 respektive 6 månader.
 - Läsåret 22/23 skapas ett nätverk med de sakkunniga för fortsatt arbete med riktlinjerna och utveckling av arbetet med särskilt begåvade elever. Gruppens mål är att varje termin träffas 1-2 gånger för fortsatt kompetenshöjning och fortbildning av nyanställda inom sakkunniga-gruppen?

- Försteläraryupdrag med fokus: särskilt begåvade barn.
 - Under processen kring förstelärare utrönas om det är möjligt att tillfråga tre förstelärare om de som en del av sin tjänst kan arbeta med elever som behöver utmanas i Matematik, Svenska och Engelska. Ansvar: Johan Kant

Framtida mål för Norrtälje kommun

- HT 2022 skapas ett nätverk av möjliga coacher
- Fortsatta mål för att arbete med särskilt begåvade barn ska definieras inför läsåret 2022/2023